

พัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตราย จากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช Strengthening watermelon farmer's Self-Care to prevent chemical pesticide toxicity.

วิโรจน์ สุวรรณคำ¹ เกษราวัลณ์ นีวรางกูร²
Viroch Suvannakham¹, Kessarawan Nilvarangkul²

บทคัดย่อ

บทนำ : ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ที่ปลูกแตงโม มีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก และยังมีการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย และสิ่งแวดล้อม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวทางการดูแลตนเองที่เหมาะสม เพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีของเกษตรกรปลูกแตงโม

วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาสถานการณ์การดูแลตนเอง และแนวทางการพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรปลูกแตงโม

รูปแบบและวิธีการ : เป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการโดยกลุ่มตัวอย่างเป็นเกษตรกรในอำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธรจำนวน 31 คน โดยใช้แบบสอบถาม การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการศึกษา : ก่อนดำเนินงานพบว่าเกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเองไม่เหมาะสม ขณะผสม ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช หลังการดำเนินงานพบว่าเกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเองได้เหมาะสมขณะผสม ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมีกำจัดศัตรูพืช และเกษตรกรปลูกแตงโมสามารถค้นหาแนวทางพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม

สรุป : เกษตรกรปลูกแตงโมสามารถค้นหาแนวทางพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชได้อย่างเหมาะสม โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

คำสำคัญ : ศักยภาพ เกษตรกรปลูกแตงโม สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

¹นักศึกษาระดับปริญญาตรีสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ สาขาวิชาการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

²ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตคนวัยแรงงาน

รศ. ดร. สาขาวิชาการพยาบาลเวชปฏิบัติชุมชน คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ABSTRACT

Introduction : Currently most of the watermelon farmers used a lot of chemical pesticides and their self-cares to prevent chemical pesticides was not appropriated. This resulted in physical harm and environment. Researcher is interested to study appropriate guidelines for watermelon farmer's self-cares to prevent chemical pesticides toxicity.

Objective : To identify watermelon farmers' self-cares for preventing chemical pesticides toxicity and develop implement guidelines for strengthening watermelon farmer's self-cares to prevent chemical pesticide toxicity.

Method : The study was action reseach, Yasothon Province. Purposive sampling was used to 31 participants. Data were collected by questionnaired, fogus group and participant observation . Data such as age, education, and income per month was analyzed using percentage, mean and standard deviation. Content analysis was employed to analyze qualitative data.

The result : The results of this study showed that farmer's self-cares to prevent chemical pesticide toxicity during mixing, spraying and after spraying was not appropriated. After the project, results demonstrated that watermelon farmer had learned appropriate self-cares for preventing the pesticide toxicity, during mixing, spraying and after spraying the pesticide and they can develop and implement appropriate guidelines for strengthening watermelon farmer's self-cares.

In conclusion : These guidelines for strengthening watermelon farmer's self-care to prevent chemical pesticide toxicity were developed by researcher and the participants with action research method.

Keyword : Strengthening, Watermelon farmer, Chemical pesticides

บทนำ

นับจากอดีตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การปลูกพืชผัก ผลไม้ และข้าว ซึ่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมในอดีต มีวิธีการผลิตแบบพึ่งตนเองที่มีเป้าหมายเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนและชุมชน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2504 ประเทศไทยได้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ขึ้นมา ส่งผลให้การประกอบอาชีพเกษตรกรรมของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นการผลิตเพื่อการค้าและการส่งออก จึงทำให้เกษตรกรต้องแสวงหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความคุ้มค่า และการเพิ่มขึ้นของผลผลิตทางการเกษตร ได้แก่ การใช้ปุ๋ย การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช การนำเทคโนโลยีทางการเกษตรมาใช้ รวมไปถึงการปรับปรุงพันธุ์พืชให้ดีขึ้น¹

ในการปลูกแตงโม เกษตรกรมีการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตที่คุ้มค่ากับการลงทุน ส่งผลให้ประชาชนมีโอกาสเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายจากสารเคมี โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้หรือผู้ที่มีอาชีพรับจ้างพ่นสารเคมี ในรอบ 40 ปีที่ผ่านมาสังคมไทยได้เกิดปัญหาด้านสุขภาพอันเป็นผลจากพิษของการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งเป็นปัญหาที่ใหญ่ทั้งที่เป็นเกษตรกรและประชาชนทั่วไป เนื่องมาจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชเป็นจำนวนมาก และมีปริมาณการใช้เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ² ผลกระทบต่อสุขภาพ

จากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในเกษตรกรปลูกอ้อยและเกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ ทำให้เกิดอาการในระยะเฉียบพลัน เช่น วิงเวียน ปวดศีรษะ คลื่นไส้ อาเจียน ปวดท้อง ตาพร่ามัว ผื่นคัน³ ระบายเคืองจุกหรือมีน้ำมูกไหล ง่วงซึม กระวนกระวายหรือหงุดหงิด ซาตามปลายมือ ปลายเท้า เจ็บหน้าอก ปวดเมื่อยกล้ามเนื้อ เหนื่อย เพลีย⁴

การฟุ้งกระจายของสารเคมีไปในอากาศ ทำให้เกิดกลิ่นเหม็นและมีการตกค้างในอากาศ ดิน น้ำ ส่งผลให้เกิดการสะสมของสารพิษในระบบนิเวศน์ และส่งผลกระทบต่อสุขภาพมนุษย์ตามมา⁵ การได้รับสารเคมีแม้จะในปริมาณต่ำ แต่ถ้าได้รับเป็นประจำ และต่อเนื่องจะก่อให้เกิดการสะสมในร่างกาย ส่งผลกระทบต่อระบบการทำงานต่าง ๆ ทั้งระบบสมองและประสาท การเกิดความพิการของทารกในครรภ์ ความผิดปกติของภูมิคุ้มกันของร่างกาย รวมถึงระบบต่อมไร้ท่อ ระบบสืบพันธุ์ และการก่อเกิดโรคมะเร็ง⁶

ดังนั้นผู้วิจัย จึงศึกษาการพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโม เพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในพื้นที่อำเภอกุดชุม จังหัดยโสธร โดยการใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ซึ่งวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลและประสบการณ์ร่วมกันของผู้ร่วมวิจัยมีความตระหนักและรับรู้ในปัญหาร่วมกัน เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ วางแผน ดำเนินงาน

เพื่อพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองทำให้เกษตรกรปลูกแตงโมมีความสามารถในการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนส่งเสริมให้มีสุขภาพดีและคุณภาพชีวิตที่ดี

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาสถานการณ์การดูแลตนเองและศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรปลูกแตงโม

รูปแบบและวิธีการศึกษา

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งมีการดำเนินงาน 4 ขั้นตอน ดังนี้
ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาสถานการณ์ที่เป็นจริงร่วมกับผู้ร่วมดำเนินการวิจัยหลัก และผู้มีส่วนได้เสีย โดยการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ความต้องการในการช่วยเหลือเพื่อป้องกันการเจ็บป่วยจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช และข้อเสนอแนะแนวทางในการป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ซึ่งในขั้นตอนนี้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสนทนากลุ่ม ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากสถานการณ์ที่เป็นจริงที่ได้ ซึ่งพบว่า เกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเองไม่เหมาะสมขณะผสม ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมีเกษตรกรปลูกแตงโมมีความรู้ที่ไม่ถูกต้องเรื่องสารเคมี ผู้ร่วมดำเนิน

การวิจัยและผู้มีส่วนได้เสียได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้และทำความเข้าใจสถานการณ์ร่วมกัน ตระหนักถึงความสัมพันธ์ของปัญหาที่เกิดขึ้น และร่วมกันการวางแผนเพื่อแก้ปัญหา

ขั้นตอนที่ 2 เป็นขั้นตอนการวางแผนปฏิบัติการ เพื่อให้ความรู้ที่ถูกต้องเรื่องสารเคมี การดูแลตนเองขณะผสมสารเคมี ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมี แก่เกษตรกรปลูกแตงโม โดยให้ความรู้ผ่านทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน และหอกระจายข่าวที่วัด ซึ่งมีผู้นำชุมชนและสมาชิก อบต. ออกเยี่ยมบ้านในลักษณะการพบปะพูดคุยให้ความรู้เกี่ยวกับสารเคมี การดูแลตนเองที่ถูกต้องขณะผสมและพ่นสารเคมี และหลังพ่นสารเคมี ให้แก่กลุ่มเกษตรกรปลูกแตงโม โดยเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นผู้ดำเนินการ ระหว่างเดือน พฤศจิกายน 2557 ถึง เดือนเมษายน 2558

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติตามแผน ให้ความรู้ผ่านทางหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน และหอกระจายข่าวที่วัด แห่งละ 1 ครั้งต่อสัปดาห์ ซึ่งมีผู้นำชุมชนและสมาชิก อบต. โดยใช้อาสาสมัครสาธารณสุข 1 ครั้งต่อเดือน เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับสารเคมี การปฏิบัติตนที่ถูกต้องขณะผสมสารเคมี ขณะพ่นสารเคมี และหลังพ่นสารเคมี ให้แก่กลุ่มเกษตรกรปลูกแตงโม

ขั้นตอนที่ 4 เป็นการประเมินผล โดยการสรุปรวมผลของการปฏิบัติงาน (Summative evaluation) หลังจากที่ได้ดำเนินการพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ในการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมขณะผสม ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมี

ผลการศึกษา

กลุ่มตัวอย่างจำนวน 31 คน ประกอบด้วยเกษตรกรปลูกแตงโมและใช้สารเคมี จำนวน 24 คน ผู้นำชุมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 6 คน และ เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล 1 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศชายจำนวน 27 คน ร้อยละ 87.1 และเป็นเพศหญิงจำนวน 4 คน ร้อยละ 12.9 มีอายุอยู่ระหว่าง 35-51 ปี มีอายุเฉลี่ย 43.97 ปี (S.D.=4.46) การศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวน 18 คน ร้อยละ 58.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 5 คน ร้อยละ 16.1 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 7 คน ร้อยละ 22.6 และปริญญาตรี 1 คน ร้อยละ 3.2 มีสถานภาพคู่ จำนวน 29 คน ร้อยละ 93.5 และมีสถานภาพโสด 2 คน ร้อยละ 6.4 รายได้ต่อเดือนของครอบครัวโดยเฉลี่ย 10,516.12 บาท (S.D.=3722.64) ส่วนใหญ่อยู่ในช่วง 7,000-12,000 บาทต่อเดือน จำนวน 24 คน ร้อยละ 77.4 รายได้ต่อเดือนต่ำสุด 5,000 บาท

จำนวน 2 คน ร้อยละ 6.4 สูงสุด 25,000 บาท จำนวน 1 คน ร้อยละ 3.2

ด้านประสบการณ์และกิจกรรมในการปลูกแตงโม จำนวน 24 คน มีประสบการณ์ในการปลูกแตงโมโดยเฉลี่ย 5.21 ปี (S.D.=2.23) ประสบการณ์น้อยที่สุด 2 ปี 3 คน ร้อยละ 12.5 และมากที่สุด 10 ปี 2 คน ร้อยละ 8.3 โดยกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการปลูกแตงโม 2-5 ปี พบมากที่สุด จำนวน 16 คน ร้อยละ 66.6 และมีประสบการณ์ในการปลูกแตงโม 6-10 ปี 8 คน ร้อยละ 33.3 โดยกิจกรรมที่ทำในสวนแตงโม เกษตรกรได้มีการเตรียมดิน การปลูก การให้น้ำ การดูแลรักษาแปลง การใส่ปุ๋ย การจัดเถาแตงโม การผสมเกสรด้วยมือ (ต่อดอก) และการเก็บผลแตงโม ร้อยละ 100 สำหรับการฉีดพ่นสารเคมี จำนวน 23 คน ร้อยละ 95.8

ในส่วนด้านวิถีชีวิตของเกษตรกรปลูกแตงโม เกษตรกรที่ปลูกแตงโมจะปลูกแตงโม ปีละ 1-2 ครั้ง โดยจะเริ่มปลูกครั้งแรกหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จประมาณปลายเดือนธันวาคมของทุกปี ในการปลูกแตงโมแต่ละครั้งจะใช้ระยะเวลาประมาณ 3 เดือน นับจากเริ่มต้นปลูกจนถึงการเก็บผลผลิต วิถีชีวิตของเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่จะคลุกคลีอยู่ในสวนแตงโม จากเวลาโดยประมาณที่ทำงานถึงเวลาหกโมงเย็นของทุกวัน กิจกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ของการปลูกแตงโม โดยเริ่มจากการเตรียมดินโดยใช้รถไถ หรือรถไถนาเดินตาม การปลูก การให้น้ำ การดูแลแปลงปลูก การใส่ปุ๋ย

การจัดเถาแตงโม การช่วยผสมเกสรด้วยมือ
การฉีดพ่นสารเคมี และการเก็บผลผลิต

ด้านสถานการณ์การดูแลตนเองของ
เกษตรกร

พบว่า มีพฤติกรรมในการดูแลตนเองที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม คือเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่บอกว่าไม่ได้อ่านฉลากสารเคมีก่อนการผสมทุกครั้ง เพราะตัวหนังสือที่เขียนมาในฉลากมีขนาดเล็ก ทำให้มองเห็นไม่ชัดจึงไม่ได้อ่านฉลาก และสารเคมีที่ใช้ก็เป็นตัวเดิมจึงผสมเหมือนที่เคยทำมาและทำตามคำบอกของเพื่อนเกษตรกรที่อยู่ข้างเคียง มีเกษตรกรปลูกแตงโมบางคนใช้ปากกีดฝาเกลียวขวดบรรจุสารเคมี เพื่อเปิดขวดแทนการเปิดด้วยมือ เพราะทำได้ง่ายกว่า และไม่ต้องเสียเวลา เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่จะสวมหน้ากากอนามัย ซึ่งไม่สามารถกรองพิษของสารเคมีได้ ไม่ได้สวมหน้ากากที่ทำจากวัสดุกันซึมหรือมีไส้กรองอากาศ เพราะต้องการประหยัด และยังพบว่าเกษตรกรหลายคนสวมถุงมือผ้าซึ่งไม่สามารถป้องกันการทรุดปนเปื้อนและการซึมเข้าสู่ผิวหนังของสารเคมีได้เหมือนถุงมือยางแต่เกษตรกรก็นำมาใช้เพราะหาได้ง่ายและมีราคาถูก ก่อนการฉีดพ่นพบว่า เกษตรกรบางคนไม่ได้ตรวจสอบว่าถังบรรจุสารเคมีที่ใช้ฉีดพ่นมีการรั่วซึม ซึ่งจะทำให้มีการปนเปื้อนของสารเคมีขณะสพ่ายหลังฉีดพ่น และไม่ได้ตรวจสอบว่าหัวฉีดพ่นมีการอุดตันหรือไม่ก่อนการฉีดพ่น ทำให้ขณะที่ฉีดพ่นยาเมื่อมีการอุดตันของหัวฉีดพ่น เกษตรกรจะใช้ปากในการเป่าหัวฉีด

พ่นเพื่อนำสิ่งอุดตันออกขณะเทสารเคมีหรือขณะใช้ไม้คนสารเคมีเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่ไม่ใช้หน้ากากบังหน้าป้องกันการกระเด็นสารเคมีเข้าตาหรือไอบนหน้า เพราะคิดว่าไม่มีความจำเป็นและเป็นการสิ้นเปลือง มีเกษตรกรปลูกแตงโมบางคนไม่ได้เก็บไม้ที่ใช้คนสารเคมีไว้ในที่ปลอดภัย โดยวางทิ้งไว้ในบริเวณที่ผสมน้ำยา โดยไม่รู้ว่าจะเป็นแหล่งแพร่กระจายของสารเคมีได้ และจะเป็นอันตรายต่อบุคคลอื่นหรือสัตว์เลี้ยงได้

การดูแลตนเองขณะพ่นสารเคมี
เกษตรกรปลูกแตงโมมีพฤติกรรมในการดูแลตนเองที่ไม่ถูกต้องเหมาะสม คือ มีการใช้อุปกรณ์ในการป้องกันตนเองจากสารเคมีที่ไม่ถูกต้อง คือ เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่ใช้ผ้าขาวม้าหรือเสื้อยืดปิดปากปิดจมูกแทนการใส่หน้ากาก มีเกษตรกรบางคนสวมหมวกโอ้ไม่ม เพราะทำได้ง่ายและทำมานานจนเกิดความเคยชิน ซึ่งการกระทำดังกล่าวไม่สามารถป้องกันสารพิษได้ และมักพบว่าจะมีการเลื่อนหลุดของผ้าขาวม้าหรือเสื้อยืดที่นำมาปิดปากปิดจมูกขณะที่กำลังฉีดพ่นอยู่เสมอ ส่วนมากพบว่าเกษตรกรปลูกแตงโมจะสวมใส่เสื้อผ้าแบบธรรมดาที่เคยสวมใส่ทำงาน เสื้อผ้าที่สวมใส่ส่วนมากจะเป็นกางเกงขายาว เสื้อแขนยาว มีบางรายที่ใส่เสื้อแขนสั้นไม่ได้สวมใส่ชุดพลาสติกทับเสื้อผ้า ทำให้พบว่าการทรุดหรือปนเปื้อนของสารเคมีขณะที่ฉีดพ่นอยู่เสมอ ไม่มีชุดเฉพาะสำหรับฉีดพ่นไม่ได้สวมใส่ชุดที่ทำจากผ้ายางป้องกันการซึมผ่านของสารเคมีเพราะใส่แล้วทำให้รู้สึกร้อน

อบอ้าว และอึดอัด ขณะฉีดพ่นสารเคมีพบว่า เกษตรกรปลูกแตงโมหลายคนจะสวมถุงมือผ้า ซึ่งไม่สามารถป้องกันการหกรดปนเปื้อนและไม่สามารถป้องกันการซึมเข้าสู่ผิวหนังของสารเคมีได้เหมือนการสวมใส่ถุงมือยาง แต่ถุงมือผ้านั้นหาได้ง่ายและราคาถูกกว่า และยังพบว่าเกษตรกรบางคนไม่สวมถุงมือขณะฉีดพ่นสารเคมี เพราะบอกว่าถ้าใส่ถุงมือแล้วตอนฉีดพ่นจะร้อนมือ และเหงื่อที่มือจะออกมากที่มือ ทำให้รู้สึกอบอ้าว เกษตรปลูกแตงโมบางคนสวมรองเท้าผ้าใบ หรือรองเท้าแตะขณะที่ฉีดพ่นสารเคมี เพราะรองเท้ามีน้ำหนักที่เบา ทำให้เกิดความคล่องตัวขณะเดินฉีดพ่น การกระทำดังกล่าวไม่สามารถป้องกันสารเคมีได้เมื่อมีการหกรดหรือปนเปื้อน ซึ่งแตกต่างจากการสวมใส่รองเท้าบูท ที่สามารถป้องกันได้ การสวมหมวกพบว่า เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่ไม่ได้สวมหมวกปีกกว้างคลุมศีรษะเพื่อป้องกันละอองสารเคมีปลิวมาถูกผมหรือหนังศีรษะ ซึ่งทำให้ได้รับได้รับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายอีกหนทาง เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนมากไม่ได้คำนึงถึงทิศทางลมขณะฉีดพ่น ไม่ได้เดินอยู่เหนือลมตลอดเวลาเพราะต้องการฉีดพ่นยาให้เสร็จไว ๆ และบางครั้งมีการเปลี่ยนแปลงของทิศทางลมอย่างทันทีทันใด เกษตรกรไม่สามารถที่จะเดินขึ้นไปอยู่เหนือลมได้ทัน จึงทำให้ได้รับสารเคมีเข้าสู่ร่างกายผ่านทางลมหายใจ เกษตรกรปลูกแตงโมหลายคน ตี๋มเครื่องตี๋มชูกำลังระหว่างทำการฉีดพ่น เพราะตี๋มแล้วทำให้หายใจเหนื่อย และมีกำลัง ตี๋มน้ำระหว่างทำการฉีดพ่นเพื่อ

แก้กระหาย โดยวางกระตักน้ำและแก้วน้ำไว้ในบริเวณที่พ่น ซึ่งทำให้มีการปนเปื้อนของสารเคมีที่กระตักน้ำและแก้วน้ำ

การดูแลตนเองหลังฉีดพ่นสารเคมีพบว่า เกษตรกรปลูกแตงโมมีพฤติกรรมในการดูแลตนเองหลังฉีดพ่นสารเคมีไม่ถูกต้องเหมาะสม คือ หลังฉีดพ่นยาเสร็จแล้วเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่ไม่ได้อาบน้ำชำระร่างกาย และใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ทันที แต่ส่วนใหญ่จะเดินตรวจดูความเรียบร้อยภายในสวนหลังฉีดพ่นยาเสร็จ จากนั้นจึงจะนำอุปกรณ์ฉีดพ่นไปล้างทำความสะอาด เกษตรกรหลายรายจะไปทำธุระอย่างอื่นต่อเมื่อเสร็จจากการล้างทำความสะอาดอุปกรณ์ฉีดพ่น ซึ่งสารเคมีที่ได้รับระหว่างฉีดพ่นยังคงปนเปื้อนอยู่ตามเสื้อผ้าและร่างกาย เกษตรกรปลูกแตงโมเกือบทั้งหมดจะนำเสื้อผ้าที่สวมใส่สำหรับฉีดพ่นสารเคมีไปซักร่วมกับเสื้อผ้าอื่น ๆ โดยไม่ได้แยกซัก เพราะความสะดวกไม่ต้องซักหลาย ๆ ครั้ง จึงทำให้มีการปนเปื้อนของสารเคมีไปสู่เสื้อผ้าอื่น ๆ ขณะล้างถังฉีดพ่นสารเคมี พบว่า เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่จะล้างถังฉีดพ่นโดยเทน้ำใส่ในถังแล้วเขย่าถังฉีดพ่นแรง ๆ 3-4 ครั้ง จากนั้นจึงเทน้ำล้างลงตามพื้นดิน หรือลำห้วย เพราะเป็นวิธีการล้างที่ง่ายและไม่เสียเวลา แต่จะส่งผลให้มีการตกค้างของสารเคมีตามแหล่งน้ำ หรือพื้นดิน ไม่ได้ล้างถังฉีดพ่นโดยวิธีการเติมน้ำลงในถังแล้วนำน้ำยาในถังไปฉีดพ่นในบริเวณที่มีศัตรูพืช มีเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนน้อยที่ล้างภาชนะบรรจุสารเคมีที่ใช้หมดแล้วด้วยน้ำอย่างน้อย

3-4 ครั้ง แล้วใช้มีดกรีดทำลาย หรือนำภาชนะบรรจุไปฝัง แต่ส่วนใหญ่พบว่าเกษตรกรจะเก็บรวบรวมภาชนะบรรจุสารเคมีที่ใช้หมดแล้วไว้ขาย เป็นการสร้างรายได้อีกทาง ซึ่งสารเคมีมีโอกาสแพร่กระจายไปสู่บุคคลอื่นได้ เกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่จะเข้าไปทำงานในพื้นที่ที่มีการฉีดพ่นสารเคมีในตอนเช้าของวันต่อมา ซึ่งตามคำแนะนำที่ระบุไว้ในฉลากบรรจุสารเคมีให้เกษตรกรเข้าสู่พื้นที่ที่มีการฉีดพ่นสารเคมีได้เมื่อเวลาผ่านไปอย่างน้อย 3-4 วัน ซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาที่ปลอดภัยแล้ว และไม่มีการติดป้ายประกาศหรือทำสัญลักษณ์ให้บุคคลอื่นได้ทราบว่ามีการฉีดพ่นสารเคมีในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้บุคคลหรือสัตว์เลี้ยงได้รับพิษของสารเคมีเมื่อเข้ามาสัมผัสในพื้นที่ที่มีการฉีดพ่น การเก็บขวดภาชนะบรรจุสารเคมีที่ยังใช้ไม่หมด พบว่าเกษตรกรปลูกแตงโมหลายคนจะเก็บไว้ในสถานที่ที่ไม่เหมาะสมปลอดภัย โดยเก็บไว้ใต้เตียงในสวนแขวนไว้ตามรั้ว ตามต้นไม้ วางไว้ในพื้นที่ที่มีการฉีดพ่น ซึ่งเป็นสถานที่ในการเก็บที่ไม่เหมาะสม เพราะไม่ปลอดภัยจากเด็กและสัตว์เลี้ยง มีเกษตรกรบางคนเก็บขวดภาชนะบรรจุสารเคมีที่ยังใช้ไม่หมดไว้ในห้องครัวรวมกับเครื่องปรุงอาหาร เพราะไม่มีสถานที่เก็บเฉพาะ ซึ่งอาจทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารเคมีกับเครื่องปรุงอาหาร

จากพฤติกรรมการดูแลตนเองที่ไม่ถูกต้องเหมาะสมขณะผสมสาร ขณะฉีดพ่นสาร และหลังฉีดพ่นสารเคมี ส่วนหนึ่งมาจากเกษตรกรปลูกแตงโมส่วนใหญ่มีการรับรู้ว่สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชที่นำมาใช้นั้น

ไม่มีพิษที่รุนแรง เนื่องจากเกษตรกรมีความคุ้นเคยในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เพราะใช้มานานสม่ำเสมอ และไม่เห็นโทษของสารเคมีที่เกิดขึ้นแบบทันทีทันใด อีกทั้งไม่ได้คำนึงถึงพิษของสารเคมีที่จะส่งผลกระทบต่อร่างกายในระยะยาว เกษตรกรปลูกแตงโมรับรู้ว่คนรอบข้างที่เป็นผู้ฉีดพ่นสารเคมีมาเป็นเวลานานยังคงมีสุขภาพที่แข็งแรงดี ไม่มีอาการเจ็บป่วย

เกษตรกรส่วนใหญ่มีการรับรู้ว่สารเคมีเป็นสิ่งที่ให้ประโยชน์มากกว่าให้โทษและจำเป็นต้องใช้ เพราะจะทำให้แตงโมงอกงาม ไม่เป็นโรค ไม่ถูกแมลงกัดกินและรับรู้ว่การใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมีผลด้านเศรษฐกิจ คือทำให้ได้ผลผลิตจำนวนมากที่คุ้มค่างับค่าใช้จ่ายที่ลงทุนไป

การดำเนินการตามแผนการปฏิบัติงานในการแก้ไขปัญหา พบว่กิจกรรมการให้ความรู้ผ่านทางหอกระจายข่าวไม่สามารถปฏิบัติได้ตามแผน เพราะไม่สามารถทำได้ทุกสัปดาห์ ในระยะเวลาดำเนินการ 2 เดือน หอกระจายข่าวที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ให้ความรู้ 4 ครั้ง เนื่องจากในเดือนต่อมาลำโพงหอกระจายข่าวชำรุดจำเป็นต้องนำไปซ่อมยังไม่ได้ไปรับคืนมา หอกระจายข่าวที่วัด ให้ความรู้แค่ 3 ครั้ง เนื่องจากผู้รับผิดชอบไม่มีเวลาเพราะมีอาชีพขายของตามตลาดนัด สำหรับกิจกรรมการออกเยี่ยมบ้านในลักษณะการพบปะพูดคุยให้ความรู้ โดยเจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) สามารถปฏิบัติได้ทุกเดือน

และได้รับข้อเสนอแนะจากเกษตรกรผู้ร่วมวิจัย ดังนี้

1) ปรับปรุงคู่มือการใช้สารเคมี กำจัดศัตรูพืช ให้มีลักษณะรูปเล่มที่สวยงาม น่าอ่าน ทนทาน ไม่ชำรุดง่าย

2) CD กลอนลำยาวรู้ทันสารเคมี อยากให้เปลี่ยนเป็นจังหวะเร็ว ๆ เข้าใจ เช่น ลำเต้ย หรือลำเพลิน

การเปลี่ยนแปลงหลังดำเนินงาน หลังการดำเนินงานพบว่าการดูแลตนเอง ขณะผสม ขณะฉีดพ่น และหลังฉีดพ่นสารเคมี ของเกษตรกร และการรับรู้เกี่ยวกับสารเคมี มีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

เกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเอง ได้ถูกต้องเหมาะสมขณะผสมสารเคมี ได้แก่ มีการอ่านฉลากก่อนผสมสารเคมีถึงแม้ว่าจะใช้ ยาตัวเดิม สวมใส่ถุงมือยางเพื่อป้องกันการหก หรือปนเปื้อนของสารเคมีขณะเทและผสม สารเคมี และไม่ใช่ปากกัดเปิดฝาขวดบรรจุ สารเคมี ใช้หน้ากากบังหน้าป้องกันการ กระเด็นสารเคมีเข้าตาหรือไอบนหน้า ขณะเท สารเคมี และขณะใช้ไม้คนสารเคมี และเก็บไม้ ที่ใช้สารคนสารเคมีไว้ในที่ปลอดภัย ตรวจสอบว่า ถึงบรรจุสารเคมีที่ใช้ฉีดพ่นมีการรั่วซึมหรือไม่ และตรวจสอบการอุดตันของหัวฉีดพ่น

เกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเอง ได้ถูกต้องเหมาะสมขณะพ่นสารเคมี ได้แก่ ใช้หน้ากากที่ทำจากวัสดุกันซึม และมีไส้กรอง สารพิษ แทนการใช้หน้ากากธรรมดา ผ้าขาวม้า หรือเสื้อยืดปิดปากปิดจมูก สวมใส่

ชุดที่สามารถป้องกันการหกตกปนเปื้อนทับ เสื้อผ้าที่สวมใส่ฉีดพ่น สวมหมวกปีกกว้าง คลุมศีรษะเพื่อป้องกันละอองสารเคมีปลิวมา ถูกเส้นผมและหนังศีรษะ สวมถุงมือยางขณะ ฉีดพ่นสารเคมี แทนการใช้ถุงมือผ้า ซึ่งสามารถ ป้องกันการหกตกปนเปื้อนของสารเคมีที่พ่นได้ สวมรองเท้าบูทขณะฉีดพ่นสารเคมีแทนการ สวมรองเท้าผ้าใบ หรือรองเท้าแตะ ใช้ลวดหรือ ไม้แขยหัวฉีดพ่นเมื่อมีการอุดตัน ไม่ใช่ปากเป่า หัวฉีดพ่น ไม่เติมน้ำ เครื่องดื่มชูกำลัง หรือ สุบะบุรี ขณะฉีดพ่น หรือในบริเวณที่ฉีดพ่น สารเคมี

เกษตรกรปลูกแตงโมมีการดูแลตนเอง ได้ถูกต้องเหมาะสมหลังพ่นสารเคมี ได้แก่ อาบน้ำชำระร่างกาย และใส่เสื้อผ้าชุดใหม่ ทันทีหลังจากฉีดพ่นสารเคมีเสร็จ แยกซัก เสื้อผ้าที่สวมใส่สำหรับฉีดพ่นสารเคมี โดยไม่ นำไปซักร่วมกับเสื้อผ้าอื่น ๆ ล้างถังฉีดพ่นสารเคมี โดยเทน้ำใส่ในถังแล้วเขย่าถังฉีดพ่นแรง ๆ แล้วนำไปฉีดพ่นในบริเวณที่มีศัตรูพืช ไม่เห็นน้ำ ลงพื้นดิน บ่อน้ำหรือลำห้วย ล้างภาชนะบรรจุ สารเคมีที่ใช้หมดแล้วด้วยน้ำอย่างน้อย 3 ครั้ง แล้วจึงเก็บรวบรวมเอาไว้อย่างปลอดภัย เกษตรกรปลูก แตงโมเข้าไปทำงานในพื้นที่ที่มีการฉีดพ่นสารเคมี หลังจากเวลาผ่านไปอย่างน้อย 3-4 วัน ซึ่งเป็น ระยะเวลาที่ปลอดภัยตามคำแนะนำที่ระบุไว้ใน ฉลากบรรจุสารเคมี ทำสัญลักษณ์บอกให้ บุคคลอื่นทราบว่ามีการพ่นยาในพื้นที่แทนการ ติดป้ายประกาศโดยเอาขวดบรรจุภาชนะที่ใช้ หมดแล้วเสียบด้วยไม้ แล้วนำไปปักไว้ใน

บริเวณที่มีการพ่นยา สำหรับภาชนะบรรจุสารเคมีที่ยังใช้ไม่หมด และอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับฉีดพ่นเกษตรกรปลูกแตงโมมีการแยกเก็บ ไม่ได้นำไปเก็บไว้รวมกับสิ่งของอื่น ๆ เกษตรกรปลูกแตงโมมีการรับรู้เรื่องสารเคมีได้ถูกต้อง ซึ่งเกษตรกรรับรู้ว่ามีสารเคมีที่นำมาใช้ในการป้องกันกำจัดศัตรูพืชนั้น มีความเป็นพิษร้ายแรงสูง และจะส่งผลเสียต่อร่างกายถ้าได้รับสารเคมีเหล่านั้นเข้าสู่ร่างกาย เกษตรกรรับรู้ว่าการดูแลป้องกันตนเองไม่ให้สารเคมีเข้าสู่ร่างกายเป็นสิ่งจำเป็น และจะต้องเหมาะสมปฏิบัติอย่างถูกต้อง

แนวทางการพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชพบว่า แนวทางพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชนั้น เกิดจากการที่ผู้ร่วมดำเนินงานวิจัย ได้แก่ เกษตรกรเจ้าหน้าที่สาธารณสุข อสม. ผู้นำชุมชน และสมาชิก อบต. ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนได้มารวมกลุ่มกัน ร่วมกันคิด ร่วมกันค้นหาปัญหา มีการสนทนากลุ่ม มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ความคิดเห็นและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ทำให้เกิดการรับรู้ในสถานการณ์จริงหรือปัญหาที่มีอยู่ คือ การดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชไม่ถูกต้อง ผู้ร่วมดำเนินงานวิจัยเกิดความตระหนักในการที่จะแก้ไขปัญหา เพราะเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อสุขภาพของเกษตรกรและมีผลกระทบต่อชุมชน จึงได้ร่วมกันเสนอ

วิธีการแนวทางในการแก้ไข มีการวางแผนปฏิบัติงานร่วมกัน และลงมือปฏิบัติงานตามแผนด้วยกัน ซึ่งจากการดำเนินการตามแผนปฏิบัติงาน ส่งผลให้เกษตรกรปลูกแตงโมได้แนวทางพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองที่เหมาะสมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช อย่างไรก็ตามแนวทางที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้อาจจะยังไม่เกิดความยั่งยืนเนื่องจากมีข้อจำกัดของเวลา และงบประมาณ ซึ่งข้อเสนอแนะต่าง ๆ ที่ได้รับจากผู้ร่วมดำเนินการวิจัยยังไม่ได้มีการปรับแก้ไขเพราะต้องใช้ระยะเวลา และความต่อเนื่องในการพัฒนา

สรุปและอภิปรายผล

ด้านการปฏิบัติงาน พบว่า แนวทางพัฒนาศักยภาพการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชนั้น เกิดจากวิธีการที่นำคนมารวมกลุ่มกัน ร่วมกันคิดร่วมกันคุย ร่วมกันค้นหาปัญหา ทำให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และมีความต้องการที่จะแก้ไขนั้นเกิดจากวิธีการที่นำคนมารวมกลุ่มกัน ร่วมกันคิดร่วมกันคุย ร่วมกันค้นหาปัญหา ทำให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และมีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเอง จึงเกิดการร่วมมือร่วมใจในการตัดสินใจวางแผนแก้ปัญหา และร่วมมือร่วมใจปฏิบัติตามแผน ซึ่งเกษตรกรปลูกแตงโมสามารถปฏิบัติได้ จึงทำให้เกิดพลังอำนาจ ส่งผลให้งานสามารถดำเนินไปได้ ซึ่งแนวทางหรือวิธีการที่เอาคนเข้ามาร่วมกลุ่มกัน

เพื่อร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนและร่วมกันปฏิบัติ นั้น ทำให้มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ได้ผลดีกว่าวิธีการให้ความรู้โดยเจ้าหน้าที่ เพราะฉะนั้น พยาบาลวิชาชีพที่ปฏิบัติงานในชุมชน หรือบุคลากรสาธารณสุขอื่น ควรนำวิธีการหรือแนวทางข้างต้นไปใช้ในการดำเนินการแก้ไขปัญหายาเสพติด

ด้านการกำหนดนโยบายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีนโยบายในการจัดสรรงบประมาณเพื่อส่งเสริมสุขภาพให้แก่เกษตรกรปลูกแตงโม หรือเกษตรกรอื่น ๆ เช่น จัดสรรงบประมาณเพื่อนำไปใช้ในการพัฒนานวัตกรรมในการป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช เป็นต้น โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ต้องมีแผนปฏิบัติงานประจำปีในการสร้างเสริมการดูแลตนเองของเกษตรกรปลูกแตงโมเพื่อป้องกันพิษจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

ด้านการศึกษาในหลักสูตรการศึกษาหรือการอบรมระยะสั้น ควรบรรจุเนื้อหาของการศึกษาสถานการณ์โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างเสริมศักยภาพให้มีการดูแลตนเองเพื่อป้องกันอันตรายจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกรปลูกแตงโม และกลุ่มอื่น ๆ

เอกสารอ้างอิง

- 1.วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ. **ปฏิรูปเกษตรกรรมเพื่อความมั่นคงทางอาหาร : บทวิเคราะห์และปฏิบัติการทางนโยบาย**. สมุทรสาคร. พิมพ์ดี ; 2554.
- 2.กรมวิชาการเกษตร. **สถิติการนำเข้าสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและแนวทางการควบคุมสารเคมี**. สืบค้นเมื่อ 6 มกราคม 59 จาก URL:<http://content.chemipan.net/home/index.php/120>
- 3.สมจิต แดนสีแก้วและคณะ. **รายงานการวิจัยเรื่องพฤติกรรมเสี่ยงในการใช้สารกำจัดศัตรูพืชและปัญหายาเสพติดในกลุ่มเกษตรกรสวนผัก อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น**. ขอนแก่น : ภาควิชาการพยาบาลสาธารณสุขศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ; 2543.
- 4.ทิพวรรณ ประภามณฑลและคณะ. **การประเมินการสัมผัสสารเคมีทางการเกษตรในเกษตรกรสวนส้มโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน**. เชียงใหม่. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์สุขภาพ ; 2549.
- 5.ศักดา ศรีนิเวศน์. **ผลกระทบของสารเคมีที่มีต่อสุขภาพ**. กรุงเทพฯ. ส่วนบริหารศัตรูพืชสำนักพัฒนาคุณภาพสินค้าเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร ; 2546.

6.วิเชียร เกิดสุข. การศึกษาผลกระทบต่อ
สุขภาพจากการทำการเกษตรเคมี
และเกษตรอินทรีย์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : การทบทวน
วรรณกรรม. ขอนแก่น.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น ; 2546.